

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA DAVR MUAMMOLARI

Xajiboyeva Farida

Urganch davlat universiteti magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning “Anor” va “O‘g‘ri” hikoyalari tahlil qilinib, ularda yoritilgan davr muammolari obrazlar va hikoyalardagi sujetlar asosida tahlil qilinadi.

Annotation. In this article the stories “Anor” and “O‘g‘ri” by Abdulla Qahhor are analyzed and the problems of the period covered in them are analyzed on the basis of images and plots.

Аннотация. В данной статье анализируются рассказы Абдуллы Каххора “Anor” и “O‘g‘ri”, а также на основе образов и сюжетов рассказов анализируются проблемы освещаемого в них периода.

Kalit so‘zlar: hikoya, anor, o‘g‘ri, davr, muammo, obraz, sujet, mahorat

Abdulla Qahhor – kamdan kam yozuvchiga nasib bo‘ladigan baxt sohibi. U allaqachonlar xalq qalbining to‘ridan joy olgan. Adabiyot nima? Uning mohiyati qanday? Yozuvchi nega yozadi? Yozuvchi kim uchun yozadi? Har bir iste’dodli yozuvchi adabiyot dargohiga qadam qo‘yishi bilan ana shunday savollarga duch keladi. Ijodkor shu savollarga javob topmay turib, bir qadam ham oldinga siljiy olmaydi, samarali ijod qilolmaydi. K.Fedin aytganidek, bular adabiyotning “mangu” muammolaridir.³⁷ Bu savollarni yozuvchi o‘ziga o‘zi bermaydi, unga butun adabiyot, jamiyki o‘quvchilar beradi. Bu mangu muammolarning ikki xil mangu javobi bor: adabiyot jamiyatga xizmat qilishi kerak, yoxud adabiyot o‘z-o‘zi uchun xizmat qiladi. “Adabiyot – hayotning muhim bir parchasi”, – derdi. Xususan, hayotning muqaddas parchasidir. Qalbakilik, nopokliklarga adabiyotda aslo o‘rin bo‘lmasligi kerak”, – deb hisoblardi.³⁸

Abdulla Qahhor ijodining boshlanishidayoq bu savollarga “adabiyot xalq uchun yashaydi, jamiyatga xizmat qiladi” degan javobni tanladi. Abdulla Qahhor ijodidagi zamonaviylik va g‘oyaviylik haqqoniylikdan tug‘iladi. Yozuvchi hayot hodisalarini qalamga olar ekan, ularning mohiyatiga chuqur kirib borishga, shu orqali hayot haqida salmoqli fikr aytishga, katta umumlashmalar chiqarishga harakat qiladi. Abdulla Qahhor “O‘g‘ri” hikoyasi benihoya ixchamligi, soddaligi, psixologik xarakteristikalarining aniqligi, detallarning yorqinligi, umumlashmalarning kuchi bilan bu hikoya kichik epik formalarda realizmni ifodaladi. Abdulla Qahhor qalami o‘tkir

³⁷ A.Qahhor. Asarlar. G‘G‘ulom nomidagi badiiy nashriyot. – Toshkent, 1967.

³⁸ Adabiyotimiz faxri. – Toshkent, 2007.

ijodkor, hikoyadagi voqealarni shu qadar jonli tasvirlaganki, dehqon boshiga urilayotgan kaltaklar o'quvchi qulog'i ostida eshitilayotgandek bo'ladi. Hikoya keskin dramatic vaziyatdan Qobil boboning ho'kizi o'g'irlangani xabaridan boshlanadi. Shundan keyin muallif dehqon uchun ho'kizning qanchalik ahamiyatli ekanini ko'rsatish uchun "dehqonning uyi kuysa kuysin, lekin sigiri yo'qolmasin" deydi. Albatta, bu Abdulla Qahhorga xos ijodiy uslub. Ya'ni oz so'z qo'llab, ko'p ma'noni uqtirish. Yozuvchi ho'kiz yo'qolishi qanchalik katta musibat ekanini o'quvchi ongiga yetib borishi uchun Qobil boboning ruhiy holatini "yalangbosh, yalangoyoq, tizzalari bukilib ketgan, ko'zlari har tomonga javdiraydi, lekin hech kimni ko'rmaydi" deb tasvirlaydi. Kutilmaganda eng kerakli, aziz va qimmatbaho narsasi, ro'zg'orini tebratishda asosiy yordamchisidan ajralgan va bu fojining asl mohiyatini to'liq anglab ulgurmagan Qobil boboning ruhiy holatini ochib beradi. Yozuvchi hikoya voqeasining tabiiy oqimini susaytirmaydi, vaziyat talab qilgan eng hayotiy detallarni kiritadi. Voqeaga burunsiz ellikboshi aralashadi. Uning birinchi qadamlaridanoq ellikboshining qanday odam ekanini payqash mumkin. Uning harakatlarida, ayniqsa og'ildagi ustunni qimirlatib qo'yishida Qobil bobo taqdiriga befarqlikni ko'rishimiz mumkin. Aminning esa Qobil boboga yig'lab-siqtab, umidvor bo'lib qarab turganiga qaramay, garchi voqeadan xabardor bo'lsa ham, "Sigiring yo'qoldimi?", "yo'qolmasdan oldin bormidi, yaxshi sigir birov yetaklasa ketaberadimi?" deb masxaromuz savollar beradi. Qobil boboga bunday savollar berilishi ostida kambag'al fuqaroni mensimaslik, oddiy dehqon taqdiriga befarq qarash va undan nafratlanish hissi yotadi. Hikoyaning boshida "Otning o'limi- itning bayrami" degan maqol keltirilgan. Hikoyaning so'nggida biz bu maqolning ma'nosini aniq bilib olamiz. Qobil bobo og'ir fojiani boshdan kechirdi, biroq bu fojia ho'kizning o'g'irlanishi emas. Qobil boboni haqiqiy fojiaga duchor qilganlar - ellikboshi, amin, tilmoch, pristavlar. Ular Qobil boboning ustiga quzg'undek yopirilib, so'nggi tomchi qonigacha so'rib olishadi. Ular bu ojiz, notavon, mushtipar odamni mazax qilishadi, xo'rlashadi, tuproqqa qorishadi, uning insonlik qadr-qimmatini tahqirlashadi. Qobil bobo esa buni tushunmaydi. Fojia aynan shunda edi. Qobil boboning ayanchli taqdirida o'tmishdagi yuz minglab oddiy odamlarning og'ir ahvoli umumlashtirilgan.

"O'g'ri" hikoyasining tuyg'ularga kuchli ta'sir qilishining asosiy sababi, hikoya qahramonlarining: Qobil bobo, ellikboshi, amin benihoya jonli tasvirlanishidadir. Yozuvchi bunga psixologik analiz orqali, ularning ahvoli, ruhiyatini tabiiy va hayotiy tasvirlash orqali erishgan. Abdulla Qahhor faqat "O'g'ri" dagina emas, deyarli hamma hikoyalarida qahramonning ichki dunyosini ochar ekan, uning qalbidagi o'zgarishlarni mikroskopga solib ko'rayotganday hamma tafsiloti bilan tasvirlamaydi. Uni birinchi navbatda hayotda ko'p uchraydigan oddiy vaziyatlarning odam ruhiga ta'siri va shu ta'sir tufayli tug'iladigan xatti-harakatlar qiziqtiradi. Yozuvchi iste'dodining qudrati shundaki,

u ba'zi rassomlar kabi xarakterni konturlar yordamida chizadi, bu konturlarda esa uning eng muhim tomonlari aks etgan bo'ladi.

Abdulla Qahhor har bir asarida, hattoki, hajmi kichik mitti hikoyalarida ham katta umumlashmalarga intiladi. Yirik rus adabiyotshunosi V.V Smirnova Abdulla Qahhorning "Anor" hikoyasi bilan Amerika yozuvchisi O.Genrining "Shaftoli" hikoyasi o'rtasida o'xshashlik borligini birinchi bo'lib qayd qilgan edi.³⁹ Bu hikoya sujet va obrazlar jihatidan bir-biriga juda yaqin bo'lsa ham, hikoyadan olinadigan xulosa ikki xil. Ya'ni "Shaftoli" hikoyasidagi bosh qahramon Mak-Garrining xotini shaftoliga boshqorong'i bo'ladi. Yarim kechasi barcha do'kon va restoranlar yopiq bo'lsa ham, u bir amallab do'stining uyidagi mehmondorchilikdan qolgan bittagina shaftolini xotiniga olib boradi. Buni ko'rgan xotini esa shaftoli yemayman, endi apelsin yegim kelyapti deydi. O.Genri hikoyasi bir qarashda maqsadsiz yozilgan va bema'ni hikoyadek tuyulsa-da, alida unday emas. Yozuvchi Mak-Garridek yigitning kuchi va shijoati arziyas, behuda narsaga sarf bo'layotganini va bunday hayotning ma'nosizligini qoralaydi.

"Anor" hikoyasida esa butunlay boshqacha. Abdulla Qahhor bu hikoyasi, undagi er-xotin o'rtasidagi holat va bir ayolning boshqorong'iligi bilan o'sha davrdagi xalq ahvolini, aholining tabaqalanishi va inson mehnati juda arzon sotilishini ko'rsatib bergan. Turobjon xotining anor istashi inijlik emas, tabiiy zaruriyat. Ammo bir qadoq anorning narxi falon pul, Turobjon esa saharmandondan suv tashib, o'tin yorib, o't yoqib tirikchilik qiladi. Xotini anor uchun umrining yarmini beradi. Shuning uchun Turobjon anor o'rniga asal keltiradi. Er va xotin o'rtasida gap qochadi. Bu mojaro azbaroyi "gapni kovlasa, gap qochadi" qabilida emas, qo'li qisqalikdan, muhtojlikdan, nochorlikdan tug'ilgan doimiy alam tug'yoni. Jahl ustida eri ayoliga qattiq gaplar gapiradi, ayoli ham ko'ngil og'rig'i ta'sirida hali tug'ilmagan bolasiga o'lim tilaydi. Shu tariqa, yozuvchi bizni sekin-asta bir haqiqatga – Turobjon va xotini fojeasi, baxtsizligi sababi – ijtimoiy tengsizlikdir degan haqiqatga boshlaydi.

"Anor"ni san'at asari qilgan narsa undagi ana shu chuqur haqqoniy xulosagina emas. Eng muhimi, yozuvchi hikoya g'oyasini yalang'och tarzda, qahramonlarning nutqi orqali ifodalamaydi, balki uning badiiy to'qimasiga singdirib yuboradi. Hikoyada, nafaqat "Anor", balki boshqa hikoyalarida ham yozuvchi shunday detallar topadiki, ular hikoyalar zahirida yotgan g'oyani, yuksak haqiqatni ochishga xizmat qiladi. Masalan, er va xotin o'rtasida janjal ko'tarilgan paytni olaylik. O'sha paytda osmonda Mullajon qozining uyidan mushaklar otiladi. Shu payti Turobjon xayolan murakkab hisob-kitob qilishga kirishadi. Bitta mushakning puli hatto uning bir oy zahmat chekib qilgan mehnatlari haqqidan ham qimmatligini, buyoqda u xotiniga bitta anor olib kelolmayotgan paytda, odamlar shuncha pulga mushakbozlik qilishini tasvirlash orqali o'sha davrdagi insonlar tabaqalanishini va oddiy xalq nochor hayotini ochib beradi.

³⁹ A. Qahhor. „Asarlar“ Toshkent 1967

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor tengi yo‘q ijodkor edi. Tajribali va qalami o‘tkir yozuvchi hayotlik chog‘idayoq butun umr tirik qolishni va hech qachon o‘lmaslikni tanlagan edi. Ya’ni u doim o‘zidan keyin yozgan asarlari bilan o‘quvchilar qalbida doim barhayot yashaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qahhor. Asarlar. 6- jild. – Toshkent, 1967
2. Ozod Sharafiddinov. Ijodni anglash baxti. – Toshkent, 2004
3. Adabiyotimiz faxri. – Toshkent, 2007
4. www.ziyo.net
5. www.google.uz

